

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Навчально-науковий інститут № 3

Кафедра психології, соціології та педагогіки

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Основи психологічної корекції**»
вибіркових компонент
освітньої програми першого рівня вищої освіти
за спеціальністю **053 Психологія (психолог ювенальної превенції)**

за темою – Психологічна корекція як сфера діяльності психолога.

Харків 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою ННІ № 3
Протокол від 09.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін ХНУВС
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри психології, соціології та педагогіки
(протокол від 08.07.2024 № 13)

Розробники:

професор кафедри психології, соціології та педагогіки, кандидат
психологічних наук, доцент ННІ № 3 ХНУВС Харченко С.В.

Рецензенти:

1. начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
НАНГУ, кандидат психологічних наук, доцент С.О. Ларіонов.
2. доцент кафедри психології, соціології та педагогіки ННІ № 3 ХНУВС,
кандидат психологічних наук, доцент Доценко В.В.

План лекції:

1. Поняття психокорекції.
2. Види психокорекції.
3. Принципи, цілі та завдання психокорекції.
4. Психокорекційні програми.

Література:

Основна

1. Андрушко Я.С. Психокорекція : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017.

Допоміжна

1. Кузікова С. Б. Психокорекційна практика. Сми : в-дво Сум ДП., 2011. URL: <https://cutt.ly/BhxtoS4>
2. Кузікова С. Б. Основи психокорекції : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012.

Текст лекції

1. Поняття психокорекції.

Психокорекція - це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психології або поведінці людини за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу. Психокорекції підлягають недоліки, які не мають органічної основи й не представляють собою такі стійкі якості, що формуються досить рано й надалі практично не змінюються.

Психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість людей, що мають у повсякденному житті психологічні труднощі, проблеми, а також на людей, що почувають себе добре, однак бажають змінити своє життя або ставлять перед собою ціль розвитку особистості.

Психокорекційна ситуація містить 5 основних елементів:

1. Людина, що страждає й шукає полегшення своєї проблеми. Людина, яка має цілу низку проблем різного роду й потребує психологічної допомоги, у психокорекції, - це клієнт.

2. Людина, яка допомагає, яка завдяки навчанню або досвіду сприймається як здатна надавати допомогу - це психолог.

3. Теорія, що використовується для пояснення проблем клієнта. Психологічна теорія включає психодинаміку, принципи навчання й інші психічні фактори.

4. Набір процедур (технік, методів), які використовуються з метою вирішення проблем клієнта. Ці процедури безпосередньо пов'язані з теорією.

5. Спеціальні соціальні відносини між клієнтом і психологом, які допомагають полегшити проблеми клієнта.

Психолог повинен прагнути створення такої атмосфери, яка дозволяє клієнтові з оптимізмом дивитися на рішення своїх проблем. Таке спеціальне відношення є чинником, характерним для всіх форм впливу.

Психотерапія посідає особливе місце серед різновидів професійної допомоги особистості. Непростим є питання про професійну приналежність психотерапії. Таке подвійне розуміння діяльності психотерапевта зберігається і дотепер. Діяльність психотерапевта розглядають відповідно до двох його професійних ролей:

- фахівця-медика, який здійснює лікування пацієнта за допомогою як психологічного впливу, так і за допомогою специфічних медичних засобів (медикаменти, гіпноз тощо);
- фахівця-психолога, покликаного допомагати особистості вижити у різноманітних життєвих і соціальних ситуаціях та орієнтованого на роботу з глибинними смисложиттєвими проблемами клієнта. У цьому випадку він користується лише психологічними засобами діяльності.

Звичайно, фахівець з практичної психології може здійснювати психотерапію лише у другому сенсі цього поняття і не має права використовувати медичні засоби. Тому приймемо за вихідне наступне твердження. Психотерапія спрямована на глибинне проникнення в особистість і здійснення прогресивних зсувів у її взаємодії зі світом через

зміну само- і світосприймання та передбачає створення умов для повноцінного становлення особистості.

Мета психотерапії - сприяння у становленні повноцінної особистості, яка здатна займати активну та творчу позицію щодо себе та своєї життєдіяльності, справлятися із травмуючими ситуаціями та переживаннями, приймати рішення та продуктивно, нешаблонно та гідно діяти у відповідних соціально-культурних умовах. В процесі психотерапії люди змінюються разом із їх моделями світу.

Сьогодні відомо близько 100 різноманітних психотехнік психотерапії. Всі вони не лише знаходять прихильників, але й дозволяють ефективно надавати психологічну допомогу. Кожна з різновидів психотерапії спрямована на те, щоб допомогти клієнтам успішніше діяти у світі.

Класифікацію моделей психотерапії, як різновиду лікувальних дій, описує Х. Ремшмідт. Він пропонує класифікацію моделей психотерапії здійснювати за такими принципами:

- теоретичної концепції, яка лежить в основі психотерапії (психоаналіз, поведінкова психотерапія, когнітивна терапія тощо);
- організаційних форм лікування (індивідуальна, групова та сімейна терапія);
- специфікою коригованого розладу (психози, синдром аутизму, невротичні порушення, депресивні стани, синдром страхів, синдром нав'язливості тощо).

Існують певні принципи поведінки психолога, які не тільки забезпечує етичність професійної діяльності, але і є запорукою успішності психологічного впливу. Зупинимося докладніше на деяких особливо важливих етичних вимогах

Доброзичливе й безоцінне ставлення до клієнта. За цим формулюванням ховається цілий комплекс професійної поведінки, спрямованої на те, щоб клієнт почував себе спокійно й комфортно під час прийому. Доброзичливе відношення має на увазі не просто відповідність

загальноприйнятим нормам поведінки, але й уміння уважно слухати, психологічно підтримувати, не засуджувати, а намагатися зрозуміти й допомогти кожному, хто звертається по допомогу.

Орієнтація на норми й цінності клієнта. Цей принцип має на увазі, що психолог під час своєї роботи повинен орієнтуватися не на соціально прийняті норми й правила, а на ті життєві принципи й ідеали, носієм яких є клієнт. Ефективний вплив можливо лише при опорі на систему цінностей самого клієнта, критичне ж відношення консультанта може привести до того, що людина, яка прийшла на прийом, не зможе бути щирою та відкритою, а, отже, і можливості корекційного впливу виявляться практично нереалізованими. Приймаючи ж цінності клієнта, поважаючи їх і віддаючи їм належне, психолог зможе впливати на них у тому випадку, якщо вони є перешкодою на шляху нормального функціонування людини.

Клієнтам не можна давати поради. Підстави для цього досить широкі й різноманітні. Насамперед, який би не був життєвий і професійний досвід психолога, дати гарантовану раду іншому неможливо: життя кожного унікальне й непередбачене. До того ж, у випадку поради, психолог повністю бере на себе відповідальність за те, що відбувається, а це не сприяє розвитку особистості клієнта та його адекватного відношення до дійсності. У такій ситуації психолог ставить себе в позицію «гуру», що реально шкодить корекції, приводить до того, що у клієнта замість активного прагнення розібратися у своєму житті й змінити його, формується пасивне й поверхнєве відношення до того, що відбувається. При цьому будь-які невдачі в реалізації поради звичайно приписуються психологові, який дав авторитетну раду.

Найважливішою умовою психологічної корекції та психотерапії є її анонімність. Тобто будь-яка інформація, яка повідомлена клієнтом психологові, не може бути передана без його згоди ні в які суспільні або державні організації, приватним особам, у тому числі родичам або друзям. Із цього правила існують виключення (про які клієнт завжди попереджається заздалегідь), спеціально застережені законом у багатьох країнах.

Розмежування особистих і професійних відносин. Існує чимало дуже досвідчених і професійних психологів, які попадали в пастку, коли переходили із клієнтами на дружні відносини або намагалися надавати професійну допомогу своїм друзям і найближчим родичам. Цей шлях таїть у собі чимало небезпек і не тільки тому, що, як відомо, у своїй батьківщині пророка немає й будь-які рекомендації й одкровення із близькими легко знецінюються, але й за іншими причинами.

Для психолога необхідно розуміти, що збереження його авторитету для клієнта багато в чому пов'язане з тим, що останній мало знає про нього як про людину, у нього немає підстав як для замилювання психологом, так і для осуду його як особистості. Установлення тісних особистих відносин між консультантом і клієнтом приводить до того, що вони, як близькі люди, починають задовольняти ті або інші потреби й бажання один одного й психолог уже не може зберегти об'єктивну й відсторонену позицію, необхідну для ефективного вирішення проблем клієнта. По можливості краще уникати особистих відносин, а якщо щось подібне все-таки трапилося, варто бути максимально обережним, намагатися діяти насамперед в інтересах клієнта і якомога швидше перервати процес корекції.

Для того щоб процес корекції або психотерапії був ефективним, клієнт під час прийому повинен почувати себе максимально включеним у бесіду, яскраво й емоційно переживати все, що обговорюється з психологом. Для того щоб забезпечити таку включеність, психолог має стежити за тим, щоб розвиток розмови виглядав для клієнта логічним і зрозумілим, а також щоб людина не просто «слухав» фахівцеві, а йому було дійсно цікаво. Адже тільки в тому випадку, якщо зрозуміло й цікаво все, що обговорюється, можна активно шукати шляхи вирішення своєї ситуації, переживати й аналізувати неї.

Іноколи під час прийому клієнт раптом втрачає інтерес до обговорюваної теми, втомлюється, внутрішньо не погоджується, але не хоче говорити про це. У цій ситуації не слід «нагнітати атмосферу», наполягати,

намагатися з'ясувати всі «до кінця». Краще, якщо психолог перемінить тему, пожартує й у такий спосіб розрядить обстановку, зберігши за рахунок цього включеність і інтерес клієнта до процесу консультування й забезпечивши продуктивність психологічного впливу.

2. Види психокорекції.

Психокорекційні заходи можна класифікувати наступним чином.

1. За характером спрямованості виділяють корекцію:

- симптоматичну;
- каузальну.

Симптоматична корекція (корекція симптомів), як правило, припускає короточасний вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, які заважають перейти до корекції каузального типу.

Каузальна (причинна) корекція спрямована на джерела й причини відхилень. Даний вид корекції більше тривалий за часом, вимагає значних зусиль, однак більше ефективний у порівнянні із симптоматичною корекцією, тому що ті самі симптоми відхилень можуть мати зовсім різну природу, причини й психологічну структуру порушень.

2. За змістом розрізняють корекцію:

- пізнавальної сфери;
- особистості;
- афективно-вольової сфери;
- поведінкових аспектів;
- міжособистісних відносин.
- внутрігрупових взаємин (сімейних, подружніх, колективних);
- дитячо - батьківських відносин.

3. За формою роботи із клієнтом розрізняють корекцію:

- індивідуальну;
- групову;
- у закритій природній групі (родина, клас, співробітники тощо);

- у відкритій групі для клієнтів з подібними проблемами;
- змішану форму (індивідуально-групову).

Під груповою психотерапією розуміють такий метод, при якому одночасно надається допомога кількома клієнтам. Поява групової психотерапії обумовлена, на думку Морено, недостатньою кількістю психотерапевтів та значною економією часу. Найпершим методом групової психотерапії була психодрама.

У 40-х роках з'являються Т-групи (К. Левін), що передбачали формування міжособистісних стосунків і вивчення процесів у малих групах та у їх різновиді - групі сенситивності.

Сьогодні ці групи трансформувалися у групи, які розвивають спеціальні вміння, та групи особистісного розвитку або групи зустрічей.

Психотерапевтичні групи - це невеличкі тимчасові об'єднання людей під керівництвом психолога або соціального працівника, які мають спільну мету міжособистісного дослідження, особистісного зростання та саморозкриття. Це групи, в яких відбувається цілісний глибинний розвиток особистості та самоактуалізація здорової людини, прискорюється процес її психічного визрівання.

Успішність групової психокорекції та психотерапії багато в чому залежить від особистості керівника (тренера групи). Керівник групи виконує, зазвичай, чотири ролі: експерта, каталізатора, диригента та зразкового учасника. Тобто він коментує групові процеси, допомагає учасникам об'єктивно оцінювати свою поведінку та її вплив на ситуацію; сприяє розвитку подій; вирівнює внески кожного учасника до групової взаємодії; відкритий та автентичний.

4. За наявністю програм корекції:

- програмовану;
- імпровізовану.

5. За характером керування впливами, що коригують:

- директивну;

- недирективну.

6. За тривалістю:

- зверхкоротку (зверхшвидку);

- коротку (швидку);

- тривалу;

- зверхтривалу.

Зверхкоротка психокорекція триває мінUTI або години й спрямована на вирішення актуальних ізольованих проблем і конфліктів. Її ефект може бути нестійким.

Коротка психокорекція триває кілька годин і днів. Застосовується для рішення актуальної проблеми, як би «запускає» процес зміни, що триває й після завершення зустрічей.

Тривала психокорекція продовжується місяці, у центрі уваги - особистісний зміст проблем. Під час корекції проробляється безліч деталей, ефект розвивається повільно й носить стійкий характер.

Зверхтривала психокорекція може тривати роки й зачіпає сфери свідомого й несвідомого. Багато часу приділяється досягненню розуміння суті переживань. Ефект розвивається поступово, носить тривалий характер.

За масштабом розв'язуваних завдань розрізняють психокорекцію:

- загальну;

- приватну;

- спеціальну.

Загальна корекція - заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують спеціальне мікросередовище клієнта, які регулюють психофізичне, емоційне навантаження відповідно до вікових і індивідуальних можливостей, оптимізують процеси дозрівання психічних властивостей в особистості, що саме по собі може сприяти ліквідації психічних розладів і гармонізації особистості в ході подальшого розвитку. Під приватної психокорекцією розуміють набір впливів, що представляють собою адаптовані для дитячого й підліткового віку психокорекційні прийоми

й методики, використовувані в роботі з дорослими, а також спеціально розроблені системи психокорекційних заходів, заснованих на ведучих для певного віку онтогенетичних формах діяльності, рівнях спілкування, способах мислення й саморегуляції. Кожний прийом має, як правило, кілька напрямків психокорекційного впливу. Приватна психокорекція озброює фахівця арсеналом засобів психологічного впливу, якими він насичує програму групової або індивідуальної роботи.

Спеціальна психокорекція - це комплекс прийомів, методик і організаційних форм роботи із клієнтом або групою клієнтів одного віку, що є найбільш ефективними для досягнення конкретних завдань формування особистості, окремих її властивостей або психічних функцій, що проявляються в поведінці, що відхиляється, і утрудненій адаптації (сором'язливість, агресивність, непевність, зверхнормативність або асоціальність, невміння діяти за правилами й утримувати взятую на себе роль, чітко викладати свої думки, боязкість, аутичність, схильність до стереотипії, конфліктність, завищена самооцінка тощо).

Спеціальна психокорекція, таким чином, покликана виправляти наслідки неправильного виховання, що порушило гармонійний розвиток, соціалізацію особистості. Негативні аспекти можуть бути обумовлені як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами.

3. Принципи, цілі та завдання психологічної роботи.

Основними принципами психокорекційної роботи є наступні.

1. Принцип єдності діагностики й корекції, який відбиває цілісність процесу надання психологічної допомоги як особливого виду практичної діяльності психолога. Цей принцип є основним всієї корекційної роботи, тому що ефективність корекційної роботи на 90% залежить від комплексності, старанності й глибини попередньої діагностичної роботи.

Цей принцип реалізується у двох аспектах. По-перше, початок здійснення корекційної роботи обов'язково має передувати етап

прицільного комплексного діагностичного обстеження, на його підставі складається первинний висновок і формулюються цілі й завдання корекційно-розвиваючої роботи. Ефективна корекційна робота може бути побудована лише на основі попереднього ретельного психологічного обстеження, але «самі точні, глибокі діагностичні дані безглузді, якщо вони не супроводжуються продуманою системою психологічних корекційних заходів.

По-друге, реалізація корекційної та психотерапевтичної діяльності психолога вимагає постійного контролю динаміки змін особистості, поведінки, діяльності, динаміки емоційних станів клієнта, його почуттів і переживань у процесі корекційної роботи. Такий контроль дозволяє внести необхідні корективи в завдання самої програми, вчасно змінити й доповнити методи й засоби психологічного впливу на клієнта. Таким чином, контроль динаміки ходу ефективності корекції, у свою чергу, вимагає здійснення діагностичних процедур, що пронизують весь процес корекційної роботи й надають психологові необхідну інформацію й зворотний зв'язок.

2. Принцип нормативності розвитку. Нормативність розвитку варто розуміти як послідовність вікових стадій онтогенетичного розвитку, які закономірно змінюють одна одну.

При оцінці відповідності рівня розвитку дитини віковій нормі й формулюванні цілей корекції та психотерапії необхідно враховувати наступні характеристики:

1) особливості соціальної ситуації розвитку (наприклад, зміна типу освітньої або виховної установи, кола спілкування дитини, включаючи однолітків, дорослих, сімейне оточення тощо);

2) рівень сформоване психологічних новоутворів на даному етапі вікового розвитку;

3) рівень розвитку провідної діяльності дитини, її оптимізація.

Крім поняття «вікова норма» психологові доводиться зустрічатися з поняттям «індивідуальна норма», що дозволяє намітити в межах вікової

норми розвитку програму оптимізації розвитку для кожного конкретного клієнта з урахуванням його індивідуальності й самостійного шляху розвитку.

3. Принцип корекції «зверху вниз». Даний принцип розкриває спрямованість корекційної та психотерапевтичної роботи. У центрі уваги психолога стоїть наступний день розвитку, а основним змістом корекційної діяльності є створення «зони найближчого розвитку» для клієнта. Корекція за принципом «зверху-вниз» носить випереджальний характер і будується як психологічна діяльність, націлена на своєчасне формування психологічних новотворів.

4. Принцип корекції «знизу нагору». При реалізації цього принципу як основний зміст корекційної та психотерапевтичної роботи розглядаються вправа й тренування вже наявних психологічних здібностей. Цей принцип реалізується в основному прихильниками поведінкового підходу. У їх розумінні корекція поведінки повинна будуватися як підкріплення (позитивних або негативне) уже наявних шаблонів поведінки з метою закріплення соціально-бажаної поведінки й гальмування соціально-небажаної.

Таким чином, головним завданням корекції «знизу нагору» стає викликання будь-якими способами заданої моделі поведінки і її негайне підкріплення. У центрі корекції наявний рівень психічного розвитку, що розуміється як процес ускладнення, модифікації поведінки, комбінації реакцій із уже наявного поведінкового репертуару.

5. Принцип системності розвитку психологічної діяльності. Цей принцип задає необхідність обліку в корекційній та психотерапевтичній роботі профілактичних і розвиваючих завдань. Системність цих завдань відбиває взаємозв'язок різних сторін особистості й гетерохронність (тобто нерівномірність) їх розвитку. У силу системності будови психіки, свідомості й діяльності особистості всі аспекти її розвитку взаємозалежні й взаємообумовлені. При визначенні цілей і завдань корекційної діяльності не можна обмежуватися лише актуальними на сьогоднішній день проблемами, а

необхідно виходити з найближчого прогнозу розвитку. Вчасно вжиті превентивні заходи дозволяють уникнути різного роду відхилень у розвитку, а тим самим необхідності розгортання в цілому системи спеціальних корекційних заходів.

Реалізація принципу системності розвитку в корекційній та психотерапевтичній роботі забезпечує спрямованість на усунення причин і джерел відхилення в психічному розвитку. Успіх такого шляху корекції базується на результатах діагностичного обстеження, підсумком якого стає подання системи причинно-наслідкових зв'язків і ієрархії відносин між симптомами і їхніми причинами. При визначенні стратегії корекційної роботи принцип системності розвитку виявляється тісно пов'язаним із принципом корекції «зверху вниз»: системність аналізу актуального рівня розвитку, досягнутого дитиною до моменту обстеження, здійснюється з погляду центральної лінії розвитку ієрархії форм психічної діяльності, які склалися на кожному віковому етапі, та визначає зону найближчого розвитку й перспективи.

6. Діяльнісний принцип корекції визначає сам предмет докладання корекційних зусиль, вибір засобів і способів досягнення мети, тактикові проведення корекційної роботи, шляхи й способи реалізації поставлених цілей.

Генеральним способом корекційного впливу є організація активної діяльності клієнта, у ході реалізації якої створюються умови для орієнтування у важких, конфліктних ситуаціях, організується необхідна основа для позитивних зрушень у розвитку особистості. Корекційний вплив завжди здійснюється в контексті тої або іншої діяльності, будучи засобом, який орієнтує активність.

Відповідно до даного принципу основним напрямком корекційної роботи є цілеспрямоване формування узагальнених способів орієнтування клієнта в різних сферах предметної діяльності, міжособистісних взаємодій, в остаточному підсумку в соціальній ситуації розвитку. Сама корекційна

робота будується не як просте тренування навичок і вмінь, а як цілісна осмислена діяльність, природно й органічно вписується в систему повсякденних життєвих відносин клієнта.

У вітчизняній психології виділяють три основних напрямки й області постановки корекційних цілей:

1. Оптимізація соціальної ситуації розвитку.
2. Розвиток видів діяльності дитини.
3. Формування віково-психологічних новостворів.

У закордонній психології цілі впливу розуміються або як відновлення цілісності особистості й балансу психодинамічних сил, або як модифікація поведінки дитини за рахунок збагачення й зміни середовища й навчання його новим формам поведінки.

Вибір методів і технік корекційної роботи, визначення критеріїв оцінки її успішності в остаточному підсумку будуть визначатися її цілями.

При конкретизації цілей корекції необхідно керуватися наступними правилами:

1. Цілі корекції повинні формулюватися в позитивній, а не в негативній формі. Визначення цілей корекції не повинне починатися зі слова «не», не повинне носити заборонного характеру, що обмежує можливості особистісного з і прояву ініціативи клієнта.

Негативна форма визначення цілей корекції є опис поведінки, діяльності, особистісних особливостей, які повинні бути усунуті, опис того, чого не повинне бути.

Позитивна форма подання корекційних цілей, навпроти, включає опис тих форм поведінки, діяльності, структур особистості й пізнавальних здібностей, які повинні бути сформовані в клієнта. Позитивна форма визначення цілей корекції змістовно задає орієнтири для росту індивіда, розкриває поле для продуктивного самовираження особистості й тим самим створює умови для постановки особистістю в подальшій перспективі цілей саморозвитку.

2. Цілі корекції повинні бути реалістичні й співвіднесені, із тривалістю корекційної роботи й можливостями переносу клієнтом нового позитивного досвіду й засвоєних на корекційних заняттях способів дій у реальну практику життєвих відносин. Якщо цілі далекі від реальності, то психокорекційна програма виявляє собою більше зло, чим її відсутність, тому що небезпека полягає в тому, що створюється враження, начебто робиться щось корисне, і тому замінює собою більше істотні зусилля.

3. При постановці загальних цілей корекції необхідно враховувати далеку й найближчу перспективу розвитку особистості й планувати як конкретні показники особистісного й інтелектуального розвитку клієнта до закінчення корекційної програми, так і можливості відбиття цих показників в особливостях діяльності й спілкування клієнта на наступних стадіях його розвитку.

4. Потрібно пам'ятати, що ефекти корекційної роботи проявляються протягом досить тривалого тимчасового інтервалу: у процесі корекційної роботи; до моменту її завершення; і, нарешті, приблизно півроку через можна остаточно говорити про закріплення або про втрату клієнтом позитивних ефектів корекційної роботи.

4. Психокорекційні та психотерапевтичні програми.

Принцип системності корекційних, психотерапевтичних профілактичних і розвиваючих завдань, що вказує на необхідність присутності в будь-якій корекційній програмі завдань трьох видів: корекційних, профілактичних і розвиваючих. У ньому відбитий взаємозв'язок і нерівномірність розвитку різних сторін особистості дитини. Інакше кажучи, кожна дитина перебуває на різних рівнях розвитку: на рівні благополуччя, що відповідає нормі розвитку; на рівні ризику - це означає, що є погроза виникнення потенційних труднощів розвитку; і на рівні актуальних труднощів розвитку, що об'єктивно виражаються в різного роду відхиленнях від нормативного ходу розвитку. Тут знаходить висвітлення закон

нерівномірності розвитку. Відставання й відхилення в розвитку деяких аспектів особистісного розвитку закономірно приведуть до труднощів і відхилень у розвитку інтелекту дитини й навпаки. Тому при визначенні цілей і завдань корекційно-розвиваючої програми не можна обмежуватися лише актуальними на сьогоднішній день проблемами й сіюхвилинними труднощами розвитку дитини, а потрібно виходити з найближчого прогнозу розвитку.

Вчасно вжиті превентивні заходи що дозволяють уникнути різного роду відхилень у розвитку, а тим самим спеціальних корекційних заходів. Взаємозумовленість у розвитку різних сторін психіки дитини дозволяє в значній мірі оптимізувати розвиток за рахунок інтенсифікації сильних сторін особистості дитини за допомогою механізму компенсації. Крім того, будь-яка програма психологічного впливу на дитину повинна бути спрямована не просто на корекцію відхилень у розвитку, на їх попередження, але й на створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації потенційних можливостей гармонійного розвитку особистості.

Таким чином, мета й завдання будь-якої корекційно-розвиваючої програми повинні бути сформульовані як система завдань трьох рівнів:

- корекційного - виправлення відхилень і розладів розвитку, вирішення труднощів розвитку;
- профілактичного - попередження відхилень і труднощів у розвитку;
- розвиваючого - оптимізація, стимулювання, збагачення змісту розвитку.

Тільки єдність перерахованих видів завдань може забезпечити успіх і ефективність корекційно-розвиваючих програм.

Принцип єдності корекції й діагностики. Цей принцип відбиває цілісність процесу надання психологічної допомоги в розвитку клієнта як особливого виду діяльності практичного психолога.

Принцип пріоритетності корекції каузального типу. Робота із симптоматикою, який би успішної вона не була, не зможе до кінця дозволити пережитих клієнтом труднощів.

Показовий щодо цього приклад з корекцією страхів у дітей. Застосування методу рисункової терапії дає значний ефект у подоланні симптоматики страхів у дітей. Однак у тих випадках, коли причини виникнення страхів і фобій у дітей лежать у системі дитина - батьківських відносин і зв'язані, наприклад, з емоційним неприйняттям дитини родителями і його глибинними афективними переживаннями, ізольоване застосування методу рисункової терапії, не сполученого з роботою з оптимізації батьківської позиції, дає лише нестійкий, короточасний ефект.

Позбавити дитину від страху темряви й небажання залишатися одному в кімнаті, через якийсь час ви можете одержати як клієнт цієї ж дитини, але вже з новим страхом, наприклад - висоти. Тільки успішна психокорекційна робота із причинами, що викликають страхи й фобії (у цьому випадку робота з оптимізації дитина - батьківських відносин), дозволить уникнути відтворення симптоматики неблагополучного розвитку.

Принцип пріоритетності корекції каузального типу означає, що пріоритетною метою проведення корекційних заходів повинно стати усунення причин труднощів і відхилень у розвитку клієнта.

Діяльнісний принцип корекції визначає тактику проведення корекційної роботи, шляхи й способи реалізації поставлених цілей.

Принцип врахування психологічних і індивідуальних особливостей клієнта погодить вимоги відповідності ходу психічного й особистісного розвитку клієнта нормативному розвитку, з одного боку, і визнання безперечного факту унікальності й неповторності конкретного шляху розвитку особистості - з іншої.

Врахування індивідуальних психологічних особливостей особистості дозволяє намітити в межах вікової норми, програму оптимізації розвитку для

кожного конкретного клієнта з його індивідуальністю, затверджуючи право клієнта на вибір свого самостійного шляху.

Корекційна програма ні яким чином не може бути програмою усередненої, знеособленої або уніфікованої. Навпроти, через оптимізацію умов розвитку й надання дитині можливостей для адекватного широкого орієнтування в проблемній ситуації вона створює максимальні можливості для індивідуалізації шляху розвитку клієнта й твердження його «самості».

Принцип комплексності методів психологічного впливу, будучи одним з найбільш прозорих і очевидних принципів побудови корекційно-розвиваючих програм, затверджує необхідність використання всього різноманіття методів, технік і прийомів з арсеналу практичної психології.

Відомо, що більшість методів, широко використовуваних у практиці, розроблені в закордонній психології на теоретичних основах психоаналізу, біхевіоризму, гуманістичної психології, гештальтпсихології й інших наукових шкіл, досить різні й суперечливо трактують закономірності психічного розвитку. Однак жодна методика, жодна техніка не є невідчужуваною власністю тієї або іншої теорії. Критично переосмислені й узяті на озброєння, ці методи являють собою потужний інструмент, що дозволяє надати ефективну психологічну допомогу клієнтам із всілякими проблемами.

7. Принцип активного залучення найближчого соціального оточення до участі в корекційній програмі. Принцип визначається тією роллю, що грає найближче коло спілкування в психічному розвитку клієнта.

8. Принцип опори на різні рівні організації психічних процесів. При складанні корекційних програм необхідно опиратися на більше розвинені психічні процеси й використовувати методи, їх що активізують. Це ефективний шлях корекції інтелектуального й перцептивного розвитку. Розвиток людини не є єдиним процесом, воно нерівномірно. Тому найчастіше в дитячому віці відстає розвиток довільних процесів, у той же час

мимовільні процеси можуть стати основою для формування довільності в її різних формах.

9. Принцип програмованого навчання. Найбільше ефективно працюють програми, що складаються з ряду послідовних операцій, виконання яких спочатку із психологом, а потім самостійно приводить до формування необхідних умінь і дій.

10. Принцип ускладнення. Кожне завдання повинне проходити ряд етапів: від мінімально простого - до максимально складного. Формальна складність матеріалу не завжди збігається з його психологічною складністю. Найбільш ефективна корекція на максимальному рівні труднощів доступна конкретній людині. Це дозволяє підтримувати інтерес у корекційної роботі й дає можливість клієнтові випробувати радість подолання.

11. Врахування обсягу й ступеню розмаїтості матеріалу. Під час реалізації корекційної програми необхідно переходити до нового обсягу матеріалу тільки після відносної сформованості того або іншого вміння. Збільшувати обсяг матеріалу та його розмаїтість необхідно поступово.

Облік емоційної складності матеріалу. Проведені ігри, заняття, вправи, пропонована матеріал повинні створювати сприятливе емоційне тло, стимулювати позитивні емоції. Корекційне заняття обов'язково повинно завершуватися на позитивному емоційному тлі.

Програма корекційної роботи повинна бути психологічно обґрунтованою. Успіх корекційної роботи залежить, насамперед, від правильної, об'єктивної, комплексної оцінки результатів діагностичного обстеження. Корекційна робота повинна бути спрямована на якісне перетворення різних функцій, а також на розвиток різних здібностей клієнта.

Для здійснення корекційних впливів необхідні створення й реалізація певної моделі корекції: загальної, типовий, індивідуальної.

Загальна модель корекції - це система умов оптимального вікового розвитку особистості в цілому. Вона припускає розширення, поглиблення, уточнення подань людини про навколишній світ, про людей, суспільні події,

про зв'язки й відносини між ними; використання різних видів діяльності для розвитку системності мислення, що аналізує сприйняття, спостережливості тощо; охоронний характер, що щадить, проведення занять, що враховує стан здоров'я клієнта. Необхідні оптимальний розподіл навантаження протягом заняття, дня, тижня, року, контроль й облік стану клієнта.

Типова модель корекції заснована на організації практичних дій на різних основах; спрямована на оволодіння різними компонентами дій і поетапне формування різних дій.

Індивідуальна модель корекції містить у собі визначення індивідуальної характеристики психічного розвитку клієнта, його інтересів, навченості, типових проблем; виявлення провідних видів діяльності або проблем особливостей функціонування окремих сфер у цілому визначення рівня розвитку різних дій; складання програми індивідуального розвитку з опорою на більше сформовані сторони, дії провідної системи для здійснення переносу отриманих знань у нові види Діяльності й сфери життя конкретної людини. Існують стандартизовані й вільні (орієнтовані на справжній момент) корекційні програми.

У стандартизованій програмі чітко розписані етапи корекції, необхідні матеріали, вимоги, пропоновані до учасників даної програми. Перед початком здійснення корекційних заходів психолог повинен перевірити можливості реалізації всіх етапів програми, наявність необхідних матеріалів, відповідність можливостей, пропонованих до учасників даної програми.

Вільну програму психолог становить самостійно, визначаючи мети й завдання етапів корекції, продумуючи хід зустрічей, намічаючи орієнтири результату досягнень для переходу до наступних етапів психокорекції.

Цілеспрямований вплив на клієнта здійснюється через психокорекційний комплекс, що складається з декількох взаємозалежних блоків. Кожний блок спрямований на рішення різних завдань і складається з особливих методів і прийомів.

Психокорекційний комплекс містить у собі чотири основних блоки:

- Діагностичний блок. Ціль: діагностика особливостей розвитку особистості, виявлення факторів ризику, формування загальної програми психологічної корекції.

- Наставовний блок. Ціль: спонукання бажання взаємодіяти, зняття тривожності, підвищення впевненості клієнта в собі, формування бажання співробітничати із психологом і що-небудь змінити у своєму житті.

- Корекційний блок. Ціль: гармонізація й оптимізація розвитку клієнта, перехід від негативної фази розвитку до позитивного, оволодіння способами взаємодії з миром і самим собою, певними способами діяльності.

- Блок оцінки ефективності корекційних впливів. Ціль: зміна психологічного змісту й динаміки реакцій, сприяння появі позитивних поведінкових реакцій і переживань, стабілізація позитивної самооцінки.

Основні вимоги до складання психокорекційної або психотерапевтичної програми:

- чітко формулювати цілі корекційної роботи;
- визначити коло завдань, які конкретизують цілі корекційної роботи;
- вибрати стратегію й тактику проведення корекційної роботи;
- чітко визначити форми роботи (індивідуальна, груповим або змішана) із клієнтом;

- відібрати методики й техніки корекційної роботи;
- визначити загальний час, необхідний для реалізації всієї корекційної програми:

- визначити частоту необхідних зустрічей (щодня, 1 раз на тиждень, 2 рази на тиждень, 1 раз на два тижні тощо);

- визначити тривалість кожного корекційного заняття (від 10-15 мін на початку корекційної програми до 1, 5-2 ч на заключному етапі);

- розробити корекційні програми й визначити зміст корекційних занять;
- планувати форми участі інших осіб у роботі (при роботі з родиною - підключення родичів, значимих дорослих тощо);

- реалізовувати корекційні програми (необхідно передбачити контроль динаміки ходу корекційної роботи, можливості внесення доповнень і змін у програму);

- внесення доповнень і змін у програму);

- підготувати необхідні матеріали й устаткування.

По завершенні корекційних заходів складається психологічний висновок про цілі, завдання і результати реалізованої корекційної програми з оцінкою її ефективності.

Ефективність корекційного впливу може бути оцінена з погляду:

- а) вирішення реальних труднощів розвитку;

- б) постановки цілей і завдань корекційної програми.

Необхідно пам'ятати, що ефекти корекційної роботи проявляються протягом досить тривалого тимчасового інтервалу: у процесі роботи, до моменту завершення тощо. Так, корекційна програма може не претендувати на повне вирішення труднощів розвитку, а ставити більше вузьку мету в обмеженому тимчасовому інтервалі.

Оцінка ефективності корекції та психотерапії може мінятися залежно від того, хто неї оцінює, оскільки позиція учасника корекційного процесу значною мірою визначає підсумкову оцінку її успішності.

Наприклад, для клієнта основним критерієм успішності своєї участі в програмі буде емоційне задоволення від занять і зміна емоційного балансу в цілому на користь позитивних почуттів і переживань. Для психолога, відповідального за організацію й здійснення корекційної або психотерапевтичної програми, головним критерієм оцінки стане досягнення поставлених у програмі цілей. Для осіб з оточення клієнта ефективність програми буде визначатися ступенем задоволення їхнього запиту, мотивів, що спонукали звернутися за психологічною допомогою, а також особливістю усвідомлення ними проблем і вартих перед ними завдань, безпосередньо пов'язаних із проблемами клієнта.

Аналіз факторів і умов, що впливають на ефективність корекційної роботи, показав, що істотне значення для досягнення запланованого ефекту має інтенсивність корекційних заходів. Інтенсивність корекційної програми визначається не тільки тривалістю часу занять, але й насиченістю їх змісту, розмаїтістю використовуваних ігор, вправ, методів, технік, а також мірою активної участі в заняттях самого клієнта.

На успішність корекційної роботи впливає пролонгованість корекційного впливу. Навіть після завершення корекційної роботи бажані контакти із клієнтом з метою з'ясування особливостей поведінки, збереження колишніх або виникнення нових проблем у спілкуванні, поведінці і її розвитку. Бажано здійснювати контроль і спостереження кожного випадку хоча б протягом 1-2 місяців після завершення корекційних заходів.

Ефективність корекційних програм істотно залежить від часу здійснення впливу. Ніж раніше виявлені відхилення й розлади в розвитку, чим раніше почата корекційна робота, тим більша ймовірність успішного вирішення труднощів розвитку

Фактори, що визначають ефективність психокорекції:

- очікування клієнта;
- значення для клієнта звільнення від наявних проблем;
- характер проблем клієнта;
- готовність клієнта до співробітництва;
- очікування психолога, що здійснює корекційні заходи;
- професійний і особистісний досвід психолога;
- специфічний вплив конкретних методів психокорекції.

У міру поширення психокорекційної та психотерапевтичної допомоги питання про оцінку її ефективності стає все більше актуальним. Це ставиться як до тимчасових аспектів роботи психолога (швидкий і ефективний вплив), так і до якості корекційної роботи. Для того щоб можна було говорити про порівнянність результатів корекційного впливу, необхідно пам'ятати наступне:

- оцінка ефективності корекційного впливу вимагає чіткого визначення методів. У практиці найчастіше дуже важко виділитися один метод, тому що в корекційних та психотерапевтичних цілях більшість використовують сполучення різних методів;

- будь-який метод у руках фахівців різної кваліфікації дає різні результати. Для порівнянної оцінки ефективності вивчення ефективності повинне проходити на гомогенному матеріалі, причому група клієнтів повинна бути як випадкова вибірка, що є досить утрудненим із практичної й етичної точок зору;

- оцінку роботи мають давати незалежні експерти, незалежні фахівці, при цьому доцільно, щоб з не був би обізнаний про метод, що застосовується, що виключало б можливий вплив на його оцінку власних подань про метод;

- варто враховувати структуру особистості психолога, ступінь виразності в нього якостей, які необхідні для прогнозування успішності впливу;

- необхідно з безпосередні й віддалені результати психокорекційного впливу (це особливо важливо при особистісно-орієнтованому впливі);

- необхідно враховувати теоретичні передумови психолога, що впливають на його професійні цілі й завдання, а також відношення психолога до професії і його подання про свої професійні якості;

- при груповій формі роботи необхідно враховувати професійні можливості психолога, які спрямовані на використання власних індивідуальних якостей для оптимізації психокорекційного впливу, оптимальний рівень активності психолога при роботі із групою, його об'єктивне значення залежно від фази розвитку групи.

Який би змістовний критерій ефективності не аналізувався, у кожному разі мова йде про наступні групи змінних, що характеризують психокорекційний вплив:

- суб'єктивно – зміни, які переживаються клієнтом у внутрішньому світі;

- об'єктивно – параметри, що реєструються експертом, спостерігачем та характеризують зміни в різних модальностях світу людини;
- стійкість змін у наступній (після впливу) життя людини.

При оцінці ефективності впливу можуть використовуватися об'єктивні психофізіологічні методи, що реєструють вегетативно-соматичні, фізіологічні й психічні функції. Пошук критеріїв ефективності психокорекційного та психотерапевтичного впливу завжди буде вимагати обліку своєрідності механізмів розладів, використовуваних методів впливу й тих цілей, які прагнуть реалізувати з їх допомогою.